

İSLAM HUKUKUNDA KARZ-I HASEN

Doç.Dr.Mehmet ŞENER

İslâm'ın amacı, insanın dünyada ve ahirette saâdet içinde yaşamasını temin etmek ve onu huzura kavuşturmaktır. Saâdet ve huzurun gerçekleşmesi için İslâm, bir takım esaslar ve prensipler koymuştur. Ancak o, koyduğu prensiplerin teorik alandan pratik alana geçmesini yani hayata yansımalarını öngörür. Çünkü hayata yansımayan, sadece satırlarda kalan kurallar ve prensipler, kuru bir ifade ve ölü bir cümle olmaktan ileri geçemezler.

İslâm'ın, Kur'an ve Sünnette ortaya koyduğu emirlerin ve temel prensiplerin ana gayesi insandır; insanın yaratana karşısındaki durumudur. Yaratanını tanıyan yani ona inanan, iman eden kimse, -bu imanının gereği-birtakım görevleri yerine getirmekle mükelleftir. Müminin sorumluluğu, kendisine, yaratana, ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşıdır. Biz bu makalemizde daha çok bir müslümanın topluma karşı olan sorumluluğu üzerinde durmaya çalışacağız. Ancak bunu maddî yardım yönünden ele alacağız.

Bilindiği gibi İslâm, yardımlaşma konusunda şu ana ölçüyü koymuştur: "Ey iman edenler! ... iyilikte ve kötülükten sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve zulüm ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."¹ Görüldüğü gibi bu âyette fert ve toplumun yararına olan her şeyde yani dinin ve aklı selimin iyi ve güzel kabul ettiği şeylerde yardımlaşılması, bunun aksine kötü ve çirkin kabul ettiği hususlarda ise yardımlaşılmaması emredilmektedir. Daha açık bir ifade ile, müslümanların yararına olan dinî ve millî her hayır müessesesinin kurulmasında ve kurulmasına yardım konusunda yardımlaşılması, aksine millete, memlekete dolayısıyla müslümanlara zarar dokunacak herşeye engel olunması hususunda çaba sarf edilmesi vurgulanmaktadır.

İslâm, yoksul olan müslümanların iktisadî hayat seviyelerini yükseltmek amacıyla, birtakım yardım müesseseleri kurmuş, kurulmasını tavsiye etmiştir. Bunların bir kısmını zorunlu hale getirmiş, bir kısmını da kişilerin iradesine bırakmıştır. Zorunlu kıldığı müesseseler, başta zekât müessesesi olmak üzere, sadaka-i fitır, keffâretler ve adaklardır. Zorunlu olmayanlar ise, sadaka, hibe, vasiyet, karz (ödünç

vermek) ve vakıftır. Kısaca temas etmek gerekirse, birinci gurubun başında yer alan zekât, dinen zengin yani nisaba mâlik olan kişinin, yerine getirmek zorunda olduğu mâlî ve dînî bir görevdir. ² Zekât bazı-
larının zannettiği gibi fakirlere verilen keyfî bir sadaka değil, aksine fakirin, zenginın malı üzerindeki bir hakkıdır. ³ Binaenaleyh zengi-
nin, bir ihsanda bulunuyormuş gibi koltuğuna kurulup, fakirin başına kakarak, onun gururunu ve izzeti nefsinı rencide ederek zekâtını ver-
meye hakkı yoktur. Ama fakirin, zekâtı almaya hakkı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver." ⁴ buyrukları, ze-
kâtın, muhtaçların hakkı olduğunu ispat eder. Bir başka âyette ise: "Onların mallarında -sadece keyfe kalmış nafîle bir yardım değil- ma-
lına göre belirli bir oranda belli bir hak, edâsı farz bir Allah borcu ol-
mak üzere bir vergi vardır." ⁵ buyrulur. Bu âyete göre zekât vermek zen-
ginin vazifesi olduğu gibi, almak da ihtiyaç sahibinin hakkıdır. Ayrıca zekât, Hz.Ebû Bekr'in (r.a.) yaptığı gibi ⁶ vermeyenlere karşı âdetâ savaş açacak kadar önemli dînî bir vergidir.

Müslümanın vermek zorunda olduğu yardım çeşitlerinden biri de sadaka-i fitır'dır ki, nisaba malik olan bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu her şahsın adına, Ramazan bayramından önce râyice göre her yıl değişen ve mâlî duruma göre azalıp çoğalan bir miktarı fakir ve yoksullara vermektir.

Bu kategoriye dahil olan yardımlardan biri de keffâretlerdir. Bunlar, Allah'ın yasakladığı bir şeyi yapan kimsenin yasağın durumuna göre değişen bir meblağı, ceza olarak fakirlere vermesidir. Keffâretleri kısaca söylemek gerekirse:

1) Yemin keffâreti ki, ettiği yemini yerine getirmeyen bir müslümanın on fakiri doyurması veya giydirmesi yahut bir köle âzâd etmesi, bunlara gücü yetmezse aralıksız üç gün oruç tutmasıdır.

2) Ramazan orucunu meşrû bir mazeret olmadan kasten bozmaktır ki, kasten bunu yapan bir müslümanın ceza olarak ya aralıksız 60 gün oruç tutması veya buna gücü yetmezse akşamlı-sabahlı 60 fakiri doyurmasıdır.

3) Bir de zihar keffâreti vardır ki, bu da bir müslümanın, hanımına kızıp "Sen bana tıpkı annem gibisin" demesidir ki, ceza olarak köle âzâd etmesi, aralıksız 60 gün oruç tutması, buna gücü yetmezse akşamlı-sabahlı 60 fakiri doyurmasıdır. ⁷

Keffâret sayılmayan, ancak mecbûrî ödeme gurubuna giren bir de hastalık veya ihtiyarlık gibi sebeplerle oruç tutamayan âciz kişilerin,

İSLAM HUKUKUNDA KARZ-I HASEN

yedikleri oruç sayısınca fakir ve muhtaçlara fidye vermeleridir. Bunlara ilave olarak bir de, bir müslümanın Allah'dan dilediği bir arzusu gerçekleştiği takdirde, kurban keseceğini veya fakirlere para yardımında bulunacağını vadederek adakta bulunmasıdır ki, dileği yerine gelince bunu da yerine getirmesi, adakta bulunan bir kimsenin dinî bir görevidir, yani ona vaciptir; ifa etmek zorundadır.

Netice olarak, bu dinî ceza ve mâlî vecibelerin hedefi, dinen suç kabul edilen bu hususların işlenmesine engel olma ve caydırıcı bir rol oynamanın yanında, fakirleri malî yönden destekleyip gözetmek ve onların maddî sıkıntılarını giderip huzurlu bir hayat geçirmelerini sağlamaktır.

Ifası zorunlu olmayan ve kişilerin yalnız dinî ve insânî duygularına ve iradelerine bağlı olan mâlî yardımların manevî bedeli, bire on veya daha fazladır. Bu tür yardımlara teşvik eden İlahî ve Nebvî ifadeler, Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde ve hadis kaynaklarının ayrı ayrı bölümlerinde müstakil olarak yer almıştır. Biz bunlardan ancak, ödünç verme yani karz müessesesi üzerinde duracağız. Bu müessesenin daha iyi kavranabilmesi için, önce karzın anlamı ve önemi, daha sonra da hukukî yapısı üzerinde durmak uygun olur.

A-KARZIN ANLAMI

Sözlük olarak karz, kesmek, şiir söylemek, ölmek, yok olmak, yalpa yaparak yürümek, bir kimseye yapılan iyilik ve kötülük, bir yerden bir yere geçmek, intikal etmek, ödünç vermek, ⁸ hatta birine sermaye vererek ticaret yapmasını sağlamak gibi anlamlara gelir.

Bir fıkıh terimi olarak karz, bir kimsenin diğerine, misli olup, ancak tüketilmek (istihlâk edilmek) suretiyle faydalanılan bir malı, sonunda kendisine ödenmek üzere temlik etmesidir, ⁹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tarife göre ödünç verilen malın:

- a) Misli olması,
- b) Faydalanılır bir mal olması,
- c) Malın şahsa teslim edilmesi,
- d) Ve geriye ödenmesi gibi bazı unsurları içine almaktadır.

B- KARZIN ÖNEMİ

Karzın İslâm'da önemli bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerim'de bu konu ile ilgili altı âyet-i kerime vardır. ¹⁰ Bu âyetler, ödünç vermenin erdem-

li bir davranış olduğunu ve karşılığının da sınırsız olacağını göstermektedir. Söz gelimi, "Allah'a güzel bir ödünç verip de Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim vardır. " ¹¹ âyeti bunlardan biridir. Bununla beraber ilerde görüleceği gibi, hadislerde de bu konuya sık sık temas edilmiş, hattâ Hz.Peygamber (s.a.v.) de bizzat kendisi ödünç almış ve ödücünü fazlasıyla ödemiştir. ¹² Burada Hz. Peygamber'le (s.a.v.) bir bedevî arasında geçen ilginç bir olayı kaydedelim.

عن ابي هريرة رضى الله عنه ان رجلا اتى النبي صلى الله عليه وسلم يتقاضاه فاغلف فهم به اصحابه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " دعوه فان لما حب الحق مقالا " ثم قال : " اعطوه سنا مثل سنه " قالوا يا رسول الله لا نجد الا امثلا من سنه ، فقال : " اعطوه ، فان خيركم اجسنكم قنأء " Ebû Hureyre'nin (r.a.) ifadesine göre

"Bedevî biri Rasûlüllah'a gelerek, önceden ödünç olarak verdiği bir deveşini geri istemiş ve bu esnada -tabiatının gereği olarak- sert bir tavır takınmış, bunu gören sahâbiler, ona haddini bildirmek istemişlerse de Rasûlüllah (s.a.v.) :

- "Bırakın!. Ona dokunmayın. Her hak sahibinin edebe uygun biçimde hakkını istemesi normaldir." buyurmuş, sonra:

- "Devesi yaşında bir deve veriniz." diye emretmiş, sahâbiler:

- "Ya Rasûlellah, o yaşta deve bulamıyoruz, ancak onun devesinden daha yaşlı ve değerli olanı var." demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

- "O halde bunu veriniz." dedikten sonra:

- "Sizin en hayırlınız, borcunu en güzel ödeyeninizdir." buyurmuştur. ¹³

Kaynakların ifadesine göre, Bedevî'nin Hz.Peygamber'e karşı kabaca söylediği söz:

- "Ey Abdülmuttalib oğulları ! Siz borcunuzu uzatır, yalanla geciktirirsiniz." şeklindedir. Hz. Peygamber'in sülâlesi yani Abdülmuttalib oğulları sözlerinin eri ve her çeşit medenî muâmelelerinde doğruluk onların rehberi idi. Onların vefası keremi tarihin şehâdetiyle sâbit bir gerçektir. ¹⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.), ödünç vermeye teşvik etmiş ve miraç gecesi gördüğünü şöyle anlatmıştır: "Miraç gecesi cennetin kapısı üstünde "

Sadakaya on sevap, ödünç vermeye on sekiz sevap verileceği'nin yazılı olduğunu gördüm ve Cebrâil'e :

- "Ödünç niye sadakadan daha üstündür." dedim. O da:

- "Dilenererek isteyen çoğu zaman yanında parası olduğu halde bunu yapar, ödünç isteyen ise, muhtaç olduğu için ister." dedi. ¹⁵

Hz. Peygamber bir başka hadisinde: "Kim müslüman kardeşinin ihtiyacını gidermek için koşturur, çalışır, çabalarsa; bu davranış onun on sene mescitte kendini Allah rızası için hapsedip ibadet etmesinden- yani itikâfta bulunmasından- daha hayırlıdır. Ve kim Allah rızası için bir gün itikâfta bulunursa, Allah, onunla cehemmen arasına (geçilmesi mümkün olmayan) üç büyük hendek koyar, her hendeğin eni, doğu ile batı arasındaki mesafeden daha uzun ve daha geniştir." buyurur. ¹⁶

Hz. Peygamber bu sözleriyle, müslüman kişinin veya herhangi birinin ihtiyacını gidermek için çalışan çabalayan kimseye verilecek ecrin, yapılan işe oranla çok büyük olduğunu vurgulamak ve müslümanları yardımlaşmaya teşvik etmek istemiştir.

Bir başka hadiste Hz. Peygamber: "

.. والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه Müslüman bir kul, din kadeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah da o kulun yardımında bulunur." ¹⁷ buyurmuştur. Görüldüğü gibi, konumuzun ana prensiplerinden birini oluşturan ve yapılan yardımların maddî veya manevî olacağı konusunda bir ayırım gözetmeyen ve genel bir ahlâk kuralı niteliği de taşıyan bu hadis oldukça önem arz eder. Hadisle ilgili çok basit bir iki örnek vermek gerekirse: Bir âmâyı veya âciz birini otobüse bindirmek veya yolun bir tarafından öbür tarafına geçirmek, denizde boğulmak üzere bulunan birini kurtarmak, ihtiyaç içinde kıvranıp da utancından derdini söyleyemeyen birinin kapısını açıp, içinde bir kaç binlira bulunan bir zarfı uzatırvermek... gibi yardımlarhadisin kapsamı iç'ne girer.

İslâm Hukukçusu ve müfessir İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), "Allah'a güzel bir ödünç verip te Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim vardır?" 18 âyeti nâzil olunca, bunu duyan insanların -düşünce itibariyle- genelde üç ayrı guruba ayrıldıklarını belirtir.

Birinci gurubu oluşturan ve en bayağı k'şi'er olan bu insanlar, kendilerinin zengin, Allah'ın fakir olduğunu iler sürerek: "Muhammed'in Rabb'i fakir ve bize muhtaç, biz ise zenginiz," demişlerdi, Cehâletten ileri gelen ve cüretle söylenen bu sözleri Allah: "Andolsun ki, Al-

lah, 'fakîr, biz zenginiz ' diyenlerin sözünü işitmiştir." 19 âyeti ile reddetmiştir.

İkinci gurupta olanlar ise, mala karşı hırslarından dolayı cimriliği tercih edip, ne Allah yolunda bir harcamada bulundular, ne köle âzâd edip, hükmen ölü kabul edilen bir insanı hürriyetine kavuşturdular ve ne de bir yoksula yardım edip, ocaklarını tüttürdüler.

Üçüncü gurubu oluşturanlar ise, bu âyeti duyar-duymaz zaman kaybetmeden, Allah'ın bu teşvik ve tavsiyesini yerine getirmek amacıyla mallarının bir kısmını veya çoğunu Allah yolunda harcamaya ve mükâfâtını Allah'tan bekleyerek ödünç vermeye koyuldular. 20

İslâm tarihinin nadir kaydettiği simalardan biri olan Sahâbe Ebu'd-Dahdâh, bu gurubun en canlı misallerinden biridir. Kaynaklara göre Bakara Sûresinin 245. âyeti nâzil olunca sahabeden Ebu'd-Dahdâh: "Yâ Rasûlellah, Allah bizden karz mı istiyor?" deyince, Hz. Peygamber: "Evet" demiş, o da elini uzat diyerek mübarek elini tutmuş, sonra ona hitâben: "İçinde 600 ağacı bulunan hurma bahçemi Allah'a karz olarak verdim." demiştir. Ebu'd-Dahdâh sonra bahçeye gelerek, orada bulunan hanımı ile çocuklarına seslenip: "Ey Ümmü'd-Dahdâh oradan çıkın, çünkü ben bu bahçeyi Azîz ve Celîl olan Rabb'ime karz olarak verdim." demiştir. Bir başka rivayette, aynı şahıs Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitâben: "Yâ Rasûlellah ! Allah'ın ödünç almaya asla ihtiyacı olmadığı halde bizden ödünç mü istiyor?" deyince, Hz. Peygamber: "Evet, Allah bu sebeble sizi cennete koymak istiyor." demiştir. Ebu'd-Dahdâh: "Peki ben Rabb'ime ödünç verirsem, bana ve çocuklarıma cenneti garanti eder mi?" deyince, Hz. Peygamber: "Evet" demiş, bunun üzerine O, iki bahçesi olduğunu, ikisini de ödünç vereceğini söyleyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) : "Hayır birini ver, birini de ailene bırak." demesi üzerine O "En iyisi olan 600 ağaçlı bahçemi verdim demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber: "O halde Allah ona karşılık sana cenneti verecektir." buyurmuştur. 21

C- KARZIN HUKUKİ YÖNÜ

İslâm hukukuna göre ödünç vermek menduptur, dinen tavsiye edilmiştir. Bununla beraber ödünç almak da caizdir. Zira ödünç almak asla bir eksiklik değildir. Eğer bu bir eksiklik kabul edilecek olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat ödünç almazdı. Çünkü O, her haliyle ahlâkın zirvesinde idi.

İslâm borç almayı bir zarûret saymış ve bunu bazı prensiplerle sınırlayarak disipline etmiştir. Konu ile ilgili âyet ve hadisler incele-

İSLAM HUKUKUNDA KARZ-I HASEN

necek olursa karz, bir başka deyişle tüketim kredisi için:

- a) Gereklilik,
- b) Sözleşme,
- c) Ödeme ve,

d) Yardım ilkelerinin olduğu görülür. ²² Bunlar üzerinde kısaca duralım.

a) Gereklilik İlkesi:

Bu ilke Peygamber'imizin, önemli bir sebep olmadan, borca girmekten gûnahtan kaçır gibi kaçmayı emretmesinden doğır. Hz. Aişe (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her namazın arkasında: "

"اللهم انى اعوذ بك من المأثم والمغرم."

"Yâ Rab! Gûnahtan ve borçtan sana sığınırım." diye dúa ederdi. Hz. Aişe O'na: "Yâ Rasûlellah! Hiç bir şeyden sığınmanız, borçtan sığınmanız kadar çok olmadı." demiş, Rasulüllah da:

- "Kişi borçlandığı zaman, geçmişten söz eder de (şimdiye kadar şöyle böyle ödemedim diye) yalan söyler, sonra (yarın, öbürüsü gün veririm diye) va'd eder de, sonunda vadini yerine getirmez." buyurmuştur. ²³ Bu hadise göre, borç alma oldukça sorumluluk doğuran bir iştir. Mecbur kalmadıkça böyle bir sorumluluğun altına girmek doğru değildir.

b) Sözleşme İlkesi:

Borçlanmalar konusunda üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de sözleşme (mukâvele) ilkesidir. Müdâyene âyeti olarak bilinen Bakara sûresinin 282. âyetinde: "Ey İman edenler ! Birbirinize belirli bir süre borçlandığınız zaman onu yazınız., içinizden bir kâtip doğru olarak yazsın..." ²⁴ buyrulur. Bu âyette borç alıp vermede veya alım-satım ve benzeri akitlerde, borcun yazı ile tespit edilmesi, senet veya senede benzer belgelerin tertip edilmesi tavsiye edilmektedir. Bunu yapmak, insanların yararınadır. İnsanların haklarının korunmasında en garantili yol budur. Özellikle itimadın kalktığı zamanımızda bu tavsiyeye riayet etmek, âdeta zaruret derecesindedir. Çünkü kul hakkı çok önemli bir haktır. Hatta borçlu veya alacaklı, âciz, küçük veya yazı bilmeyen birisi ise, onu velisi yani en yakını yazdırır. Bu görevi bugün noter dediğimiz kişi yapmaktadır. Ödünç alıp verme de bir borçlanma muamelesi olduğuna göre, ileride ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek amacıyla, bütün ödünç muamelelerinde yazılı sözleşme yapıp, tespit etmek, hakların korunması bakımından en

doğru yoldur.

c) Ödeme İlkesi:

Belirttiğimiz gibi İslâm, hakların korunması konusunda olanca titizliğin gösterilmesini istediği gibi, ödünç konusunda da borç verenin, borçluya haksızlık yapmaktan kaçınması, borçlunun da borcunu zamanında veya istenildiği anda ödeyebilmesi için gerekli çabayı göstermesini ister. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurur: "Kim halkın malını ödemek niyetiyle (ödünç alarak veya başka yolla) alırsa, Allah o kimseye (donyada) borcunu ödemesini kolaylaştırır. Kim de halkın malını telef etmek kastıyla alırsa, Allah onu telef ettirir." ²⁵ Hadiste, kötü niyetle alınan bir mal veya parayı Allah'ın telef ettirmesi demek, ödünç alan kimsenin o malın bereketini, hayrını ve menfaatini görmemesi demektir.

İslâm, ölen birinin Allah'ın huzuruna kul hakkı ile çıkmaması için, kefen işlerinden hemen sonra, borçlarının ödenmesini emreder. Hattâ Hz. Peygamber (s.a.v.): "Namazı kılınmak üzere getirilen bir cenazenin, borcunun olup-olmadığını yakınlarına sorar; borcu varsa namazı bizzat kendisi kıldırıp, "Arkadaşınızın namazını kılınız." diyerek onların kılmasını isterdi. ²⁶ Yine başka bir cenaze için aynı soruyu sorunca, sahâbeden Ebû Katâde: "Ey Allah'ın Elçisi onun borcunu ben ödeyeceğim." deyince, O da namazını kıldırmıştır. ²⁷ Benzer bir olayda da borçlu olan cenâzenin borcunu Hz. Ali (r.a.) üstlenmiş ve Rasûlullah namazını kıldırmıştır. Namazdan sonra Hz. Ali'ye dönerek: "Allah bunun karşılığında sana hayır ve saâdet versin. Mümin kardeşinin rehnini kurtardığın gibi, Allah da senin rehnini kurtarsın. Üzerinde kul borcu olarak ölen hiç bir kişi yoktur ki, şüphesiz o, alacaklısına karşı rehin altında olmasın. Kim bir ölünün rehnini (borcunu) kurtarırsa, Kıyâmet gününde Allah da onun borcunu kurtarır." ²⁸ buyurmuştur.

Burada günümüz için de geçerli olan bir noktaya işâret edelim: Ödeme gücü olduğu halde, borçlunun borcunu bile bile ödememesi. Hz.Peygamber (s.a.v.) ("مطل الغنى ظلم") , Ödeme gücünde olan birinin borcunu geciktirmesi zulümdür, haksızlıktır." buyurmaktadır. ²⁹ Başka bir hadiste: "

"لئالواجد" "يحل عرضه و عقوبته" . Ödeme gücü olduğu halde, ödemeyi ertelemek, o kimsenin cezalandırılmasını haklı kılar. ³⁰ buyurulur. Bu hadislerde dikatti çeken nokta, ödeme gücü olan kişinin borcunu ödememesi bir haksızlık ve cezayı gerektiren bir husustur. Buna göre, bir şahsın

veya işverenin ya da bir kurumun hizmet gördürdüğü kişilere olan borcunu zamanında ödemesi, hukukî bir görevin yerine getirilmesi demektir. Ücret konusunda oldukça titiz davranılmasını vurgulayan bir hadiste: "İşçiye emeğinin bedelini teri kurumadan ödeyiniz, onu geciktirmeyiniz." buyrulur.³¹

Bu prensiplere göre, ödemeye gücü yettiği halde ödünç alıpta, borcunu geciktiren de aynı haksızlığı işlemiş olur.

d) Yardım İlkesi

İslâm, borçlu olan kişinin mâli durumunu da göz önüne almış ve ona bazı kolaylıklar gösterilmesini tavsiye etmiştir. Borçlu gerçek bir güçlük içinde ise, borcunun ödenmesi ertelenebilir. Bazı zor durumlarda borcun bağışlanması bile öğütlenmiştir. Bir âyette: "Borçlu darda ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin. Bilerseniz borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."³² buyrulur. Yani borçlu olan biri ödeme zamanında alacaklıya gelip, derdini anlatarak borcu ödeyemeyeceğini söylediği zaman, ona zaman tanıyıp, ertelerse bu dinî yönden güzel bir davranıştır.

Sahâbeden Hz. Huzeyfe (r.a.), Rasûlüllah'ın (s.a.v.) şöyle buyduğunu rivâyet eder: "Sizden önceki milletlerden müsâmahakâr biri öldüğünde onun ruhunu melekler karşılayarak, ona:

-"(Dünyada) bir hayır işledin mi? diye sormuşlar. (Hiç bir hayrı bulunmayan) bu kişi:

-"Ben, borçlarımı tahsil eden hizmetçilerime, fakire mühlet verin, zengine de müsâmaha ediniz, şeklinde emrederdim." diye cevap vermişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk:

-"(Bu müsâmaha asıl bizim şânımıza lâyıktır, bu kulumdan vaz geçiniz diyerek) onu affetmiştir."³³

Burada görüldüğü gibi hüsnü niyet sahibi olan bir borçluya yardım etmek, alacaklının bağışlanmasına sebep olmaktadır. Bizâtihi borçlu kendisi ödeyemediği takdirde bunu devletin de ödeyebileceğini Hz. Peygamber fiilen göstermiştir.

Daha önce zikrettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), borçlu olarak ölen kişinin namazını kılmamış, sahâbeye siz kılınız diye emretmişti. Bu olay, İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Daha sonra İslâm fetihleri sebebiyle elde edilen ganimetlerle zenginleşen bütçe kanalıyla, kul borcunu ödeyemeden ölen müminlerin (vatandaşların) borçları Rasûlüllah tarafından ödenerek namazı kılınırdı. Borcunu ödeyeme-

den ölen kişi için Hz. Peygamber: "Ben müminlere kendilerinden daha yakınum. Herhangi bir mümin ölürken borç bırakırsa onu ödemek bana aittir. Mal bırakırsa, bu da varislerininindir." buyurmuştur. ³⁴

Yalnız burada şuna işaret etmek gerekir. Kaydettiğimiz bu âyet ve hadisler, borçlunun lehine bir durum ortaya koymaktadır. Ancak borçlunun bu müsâmahayı suiistimal edip, borcunu ödemeyi ihmal etmemesi gerekir. Çünkü kul borcu kadar önemli bir şey yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Müminin ruhu -ödeninceye kadar- borcuna takılır kalır." ³⁵ buyurmuştur. Bir başka hadiste: "Allah katında -günâh-ı kebâirden sonra- en büyük günah, kişinin ödeyecek bir şey bırakmadan borçlu olarak ölmesidir." ³⁶ buyrulur.

O halde borçlu olan mümin bu prensiplere göre, borç bırakmamak ve Allah'ın huzuruna kul borcu ile çıkmamak için gücü oranında borçlarını ödemesi veya borçlarını karşılayacak kadar mal bırakması gerekir.

Karzda vade var mıdır?

Mâlikîlerin dışında diğer İslâm hukukçuları karzda vadenin olmadığını kabul etmişlerdir. Bu duruma göre, ödünç veren bir kimse verdiği ödünçü istediği zaman geri isteyebilir. Çünkü ödünç veren, verdiği misliyle geri alıyor ve borçlu bir müddet bundan faydalandı diye bir şey almıyorsa, buna karşı ödünçün vadesi de alacaklıyı bağlamayacaktır.

Karzın karşılıksız ödenmesi:

Ödünç veren kişi verdiği ödünçten herhangi bir karşılık bekleme-
mesi gerekir. Eğer herhangi bir karşılık, menfaat ve benzeri şeyler bekleyecek olursa burada faiz söz konusu olur. Meselâ, ödünç isteyen birine şu işimi yaparsan sana ödünç para veririm veya evini bana kiraya verirsen, para yardımında bulunurum gibi şartlı verilen ödünçler, tek taraflı menfaat sağladığı için, faiz söz konusu olacağından bu tür ödünç muamelesi caiz değildir. Kısaca söylemek gerekirse, önceden bir şeyin verilmesini şart koşarak ödünç vermek caiz değildir. Ancak ödünç verirken değil de, ödünç sahibine geri verirken bir miktar fazla verecek olursa, yani ödünç veren istemeden, ödünç alan kişi ona fazla bir şey verecek olursa bu caizdir. Sahâbeden Hz. Câbir (r. anhüma) şöyle demiştir: "Ben (Tebük seferinden dönüşümde) Nebî (s.a.v.)'e geldim. Rasûlüllah kuşluk vakti Medîne Mescidinde bulunuyordu. Rasûlüllah bana:

" Haydi iki rek'at namaz kıl." buyurdu. Benim Rasûlüllah'da deve

İSLAM HUKUKUNDA KARZ-I HASEN

bedelinden alacağım vardı. Rasûlüllah bana alacağımı ödedi ve bir miktar da fazla verdi." 37

DİPNOTLAR

- 1- Mâide (5), 2.
- 2- Bkz., Bakara (2), 43, 83, 110; Nisâ (4), 77; Tevbe (9), 103; Buhârî, Ze-kât, 1.
- 3- Bkz., Zîriyât (51), 19; Meâric (70), 24, 25.
- 4- Tevbe (9), 60; İsrâ (17), 26; Rum (30), 38.
- 5- Maric (70), 24, 25.
- 6- Bkz., Buhârî, Zekat, 1; Müslim, İman, 32.
- 7- Mâide (5), 89; Keffâretler için bkz. İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, el-Muğni, Kahire, 1389/1969, III, 127; VII, 359; VIII, 753.
- 8- Asım Efendi, Kamus Tercemesi, İstanbul 1305, II, 1292-93.
- 9- Seyyid Sâbık, Fıkhu's-Sünne, Beyrut 1391/1971, III, 144.
- 10- Bkz., Bakara (2), 245; Mâide (5), 12; Hadid (57), 11, 18; Teğâbün (64), 17; Müzzemmil (73), 20.
- 11- Bakara (2), 245; Hadid (57), 11.
- 12- Bkz., Buhârî, İstikraz, 7; Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 71; Ebû Dâ-vud, Büyu', 11.
- 13- Buhârî, Vekâle, 6; İstikraz, 4; Müslim, Müsâkât, 120; Ebû Dâvud, Büyu', 11; Tirmizî, Büyu', 75.
- 14- el-Kastallâni, Ahmed b. Muhammed, İrşâdü's-sârî li şerhi Sahihî'l-Buhârî, Mısır 1326, V, 295.
- 15- İbn Mâce. Sadakât, 19.
- 16- el-Münzirî, Zekiyüddin Abdülazîm b. Abdî'l-Kavî, et-Terğîb ve't-ter-hip, Beyrut 1388/1968, III, 391.
- 17- Müslim, Zikir, 38; Ebû Dâvud, Edeb, 68; Tirmizî, Hudud, 3.
- 18- Bakara (2), 245; Hadid (57), 11.
- 19 - Âlu Imrân (3), 81.
- 20- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, Ahkâmü'l-Kur'ân. (Tah: Muhammed Ali el-Bicâvî), Mısır 1393/1972, I, 231.
- 21- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmi'u li Ahkâmî'l-Kurân, Beyrut 1965/1967, III, 237, 238.
- 22- M.A.Mannan, İslâm Ekonomisi Teori Ve Pratik (çev: Bahri Zengin - Tevfik Ömeroğlu), 4. baskı İstanbul 1980, s. 362.
- 23- Buhârî, İstikraz, 2; Müslim, Mesâcid, 129.
- 24- Bakara (2), 282.
- 25- Buhârî, İstikraz, 2; İbn Mâce, Sadakât, 11.
- 26- Buhârî, Kefâle, 3, 5.
- 27- Buhârî, Kefâle, 3.
- 28- ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer, Sünenü'd-Dârekutnî, Kâhire 1386/1966, III, 47.
- 29- Buhârî, Havâlât, 2; İstikraz, 12; Ebû Dâvud, Büyu', 10.

- 30- Buhârî, İstikraz, 13; Ebû Dâvud, Akdiye, 29.
31- İbn Mâce, Rühûn, 4.
32- Bakara (2), 280.
33- Buhârî, Büyü', 17; Müslim; Müsâkât, 29.
34- Buhârî, Kefâle, 5; Müslim, Ferâiz, 14; Ebû Dâvud, Büyü', 9; İbn Mâce, Sadakât, 12.
35- Tirmizî, Cenâiz, 76; İbn Mâce, Sadakât, 12.
36- Ebû Büyü', 9.
37- Buhârî, İstikrâz, 7; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 71; Ebû Dâvud, Büyü', 11.

الملخص

امر الاسلام المسلمين بالوصايا ليسعدهم في الدنيا و
 الآخرة . منها ما يتعلق بالتعاون الاجتماعي على سبيل
 التطوع ومنها ما يتعلق بالتعاون بينهم على سبيل
 الالزام ؛ لان التعاون يورث الاخوة بين المسلمين وان
 الله سبحانه وتعالى امرهم بالتعاون على البر والتقوى
 ونهاهم عن التعاون على الائم والمدوان وان الرسول
 صلى الله عليه وسلم حرض المسلمين على
 التعاون بالقرض والتصدق والهبة والوقف والوعية
 وينقسم التعاون الاجتماعي الى قسمين : احدهما واجب
 من حيث الاداء ٤ والاخر مندوب اليه يتعلق باختيار المسك
 مين ومن بينه القرض . ذكر القرآن الكريم القرض في
 ستة مواضع قال الله تعالى : " من ذا الذي يقرض الله
 قرضا حسنا فيضاعفه له اضعافا كثيرة . . . البقرة (٢٤٥)
 وعد الله تعالى في الايات المذكورة المقرض ان يضاعف
 اجرا عظيما .